

Milan HRDLIČKA
Praha

DOI: 10.14746/bo.2018.2.5

Poslali nám to k posouzení

Keywords: preposition, adverbial clause of purpose, adverbial clause of reason, meaning, synonyms, usage

Klíčová slova: předložka, příslovečné určení účelu, příslovečné určení příčiny, význam, synonymie, úzus

Abstract

In prepositional clauses of purpose (ADV Fin), a whole range of primary and secondary prepositions are used. Their speech distribution rules are complex, particularly in the case of the original prepositions which are virtually missing semantics. The most frequently used are pro+Ak, na+Ak and k+D, which in some context can be synonymous (materiál pro/na/k opravu/ě střechy). Besides other cases, the preposition pro+Ak is used to express address (Přinesl to pro děti), na+Ak is used with deverbatives (Dal jim to na hraní, na psaní) as well as with a wide range of nouns in general (Jeli tam na rekreaci), k+D comprises nouns expressing a mental activity (Poslali jim to k rozboru), za+Instr refers to relocation with the aim of contact (Vydal se do ciziny za zkušenostmi). Nonetheless, many examples arise from language usage, and thus foreigners find them difficult to learn.

V předložkových spojení s významem účelu (ADV Fin) se utívá celá řada primárních i sekundárních prepozic. Pravidla jejich řečové distribuce jsou složitá, zejména v případě původních prepozic, které prakticky postrádají sémantiku. Mezi nejčastěji utívané patří pro+Ak, na+Ak a k+D, které mohou být v určitých kontextech dokonce synonymní (materiál pro/na/k opravu/ě střechy). Předložka pro+Ak se mimo jiné uplatňuje při adresném určení (Přinesl to pro děti), na+Ak se utívá s deverbativy (Dal jim to na hraní, na psaní) i řadou jmen obecně (Jeli tam na rekreaci), k+D se pojí se jmény vyjadřujícími duševní aktivitu (Poslali jim to k rozboru), za+Instr uvozuje přemístění s cílem kontaktu (Vydal se do ciziny za zkušenostmi). Řada případů je ovšem uzuálních a pro cizince obtížně osvojitelných.

K vyjádření příslovečného určení účelu (ADV Fin), tedy toho, čeho se má určitým dějem (popř. stavem) dosáhnout, na co je děj zaměřen, k čemu má jistá aktivita sloužit (Grepł, Karlík 1986, s. 303 aj.), se v současné češtině používá i příslušných předloťkových spojení obsahujících řadu prepozic, a to původních i odvozených.

Využití sekundárních předloťek ve výše zmíněných významech ponecháme v příspěvku stranou, neboť je jejich řečová distribuce díky sémantice při náležitě úrovni komunikační kompetence mluvčího v češtině většinou zřejmá, srov. *Podala inzerát za účelem seznámení; Na znamení přátelství jim věnoval broušenou vázu; Celou dobu dělal vše v zájmu syna; Na důkaz lásky jí koupil kytici růží; Na počest zahraniční delegace uspořádali velkolepou recepci* (Hrdlička 2000, s. 121n.).

Zastavíme se však blíže u problematiky nepoměrně náročnější, totiž u utížení prepozic primárních, u nichž je zastoupení významové dimenze minimální. Tyto předloťky se v důsledku nominalizace vedlejších vět účelových v příslušných významech vyskytují v řečové praxi v hojné míře: *Odjela do Mariánských Lázní, aby se tam rekreovala – Odjela do Mariánských Lázní na rekreaci; Řekl to, aby přítomné pobavil – Řekl to pro pobavení přítomných; Nabízeli jim, aby to auto koupili – Nabízeli jim to auto ke koupi*. Zmíněné tři primární prepozice, tedy *na+Ak*, *pro+Ak* a *k+D* (srov. dále), vykazující nejvyšší četnost výskytu, nejsou ovšem předloťkami jedinými, srov. *Vzali je pod svou ochranu, Byla u zpovědi, Stále je nutili do práce, Odešel do ciziny za prací* (Hrdlička 2000, s. 121).

Spolehlivá orientace v poměrně pestrém spektru předloťkových spojení může být dosti nesnadná, může se stát zdrojem pochybností mluvčího, zejména jinojazyčného, kterou z prepozic v komunikaci použít. Distribuce některých předloťek a významů totiž není pro potřeby zahraničních bohemistů uspokojivě popsána; relevantní poznámky nebývají pravidlem. Uvádíme proto alespoň jednu z čestných výjimek: předloťky *proti+D*, *před+Instr.* se užívají tehdy, má-li účelové určení význam nežádoucího děje či stavu: *Chránil auto před korozí/proti korozi* (Grepł, Karlík 1986, s. 303).

Z lingvodidaktického hlediska se jako problematické jeví značné množství primárních prepozic (v určitých kontextech, v nichž v důsledku povahy dotyčných podstatných jmen dochází ke stírání relevantních rozdílů, nadto prepozic na první pohled do značné míry synonymních, nikoliv však volně zaměnitelných, viz dále): *Jde o materiál pro výrobu/na výrobu/k výrobu obvodových plášťů* (Daneš 1975, s. 173), *Tato opatření jsou nutná k uspokojování/pro uspokojování/na uspokojování Životních potřeb pracujících* (Grepł, Karlík 1986, s. 303) atd.

Oblíbeně zvládnutelná je mnohdy i naznačená konkurence, resp. náležitá volba jednotlivých předloťek. V této souvislosti je třeba zmínit dílem výraznou roli úzu, pro potřeby výuky ovšem nesnadně uchopitelného, srov. *Pro jistotu* (aby měl jistotu) *tam zavolal ještě jednou x Schovala si tu fotografii na památku* (aby měla památku), *Bylo to k pláči* (vyjádření účinku, šlo o tristní záležitost) *x Zůstaly jí jen oči pro pláč* (nezůstalo jí prakticky nic); dílem roli některých dalších faktorů, kupř. expanzivní

charakter předloťky *na+Ak*, *na+L* v současné češtině (viz Čechová 1981, Hrdlička 2015).

Ve známých skriptech (Trnková 2004), utvářených po celá desetiletí na Ústavu bohemistických studií FF UK i jinde, figuruje cvičení úzce zaměřené na odlišování utížení prepozic *pro* a *za*. V jednom ze spojení, konkrétně *Vzal si prášek spaní* (tedy proto, aby spal), se očekává doplnění předloťkou *pro*, což však právem připadá dnešním zahraničním bohemistům nepřipadné. Všichni obvykle navrhnou utížení expanzivní předloťky *na*, čili *Vzal si prášek na spaní* (= Vzal si prášek, aby se něco stalo, aby došlo k pořádané situaci, stavu). S takovým řešením nezbývá než souhlasit.

Jakým způsobem ovšem cizincům vyložit zdánlivě nelogický výskyt téže prepozice ve výpovědi typu *Vzala si prášek na bolení hlavy*, popř. *Vzala si prášek na hlavu*, v níž se jedná o význam právě opačný (tedy „z toho důvodu, aby se něco nestalo“)? Vysvětlení je třeba hledat v elipse výrazu typu *zamezení, zabránění, potlačení* (tedy *Vzala si prášek na zamezení bolení hlavy*), který je z důvodu jazykové ekonomie vynechán (viz Daneš 1985). Podobné případy, které rozhodně nejsou výjimečné, kladou ovšem značné nároky na odborné znalosti vyučujícího.

Potenciálních významových kolizí se v dané významové oblasti cizinci nabízí vícero. Předně je třeba zmínit možnost (a snadnou) záměnu významu účelového (ADV Fin) a příčinného (ADV Caus), srov. *Udělal ji to pro radost* (aby měla radost) versus *Rozešli se pro jediné slovo* (kvůli jedinému slovu). Ve zmíněných příkladech je naznačený významový rozdíl zřejmý a zřetelný (blíže Hrdlička 2013); jindy však může mluvčímu mizet, ať splývat: z výpovědi *Říkalo se, že to udělal pro peníze* se totiž může vyvozovat jak význam účelový (udělal to, aby získal peníze), tak také příčinný (udělal to, protože chtěl získat peníze).

Dalším možným pochybením je záměna významu účelového, kupř. *Poslali nám to k rozboru* (abychom to analyzovali) s hodnotícím neshodným atributem, který může vyjadřovat míru, účinek, bližší specifikaci řídicího jména aj., srov. *Byla tam prý nuda k zbláznění* (taková nuda, že se mohl člověk zbláznit), *Bylo to k nevíře* (neuvěřitelné), *Navrhl jim ještě další bod k projednání, Velitel vydal dlouho očekávaný povel k útoku* atd.

Podrobnější zpracování problematiky přesahuje prostorové možnosti příspěvku, zaměříme se proto na vybrané případy, které jsou z lingvodidaktického hlediska dobře využitelné.

Pokud jde o tři nejfrekventovanější předloťková spojení ADV Fin, v odborné literatuře (Šmilauer 1966, Daneš 1975, Hrdlička 2000 aj.) se mimo jiné poukazuje na uplatňování předloťky *pro+Ak* v souvislosti s adresným určením, např. *Přinesli to pro děti* (lze utít i tvaru v dativu, tedy *dětem*) *na hraní, Ta čekárna je určena pro matky s dětmi, V restauraci zamířili do oddělení pro nekuřáky*. Rozdíl mezi řečovou distribucí prepozic *na+Ak* a *k+D* ve spojeních jako *krém na čištění obuvi, krém k čištění obuvi, krém na obuv* vystihuje Daneš (1975, s. 175) slovy:

Zdá se tedy, že předložky k lze užívat tam, kde následuje nějaké podstatné jméno dějového významu, kdežto předložky na můžeme užívat i tehdy, kdy tento účelový děj výslovně zmíněn není.

V této souvislosti zmiňujeme ještě další relevantní skutečnosti. Primární prepozice *na+Ak (+L)* se užívá jednak s deverbativními jmény (*Dal mu to na hraní, na psaní, na čtení, na malování, na prostudování*), jednak s deverbativními adjektivy řeckého rodu (*Řekla to na vysvětlenou, na usmířenou, na uvítanou, na rozloučenou*), viz Hrdlička (2017). Je však třeba připomenout, že je uplatnění dané prepozice velmi široké a má v řečové praxi stoupající tendenci. Mnohdy je ovšem její užití mylně zaměňováno s významem místním (ADV Loc), což může být zdrojem různých komplikací, srov. *V půl dvanácté šli na oběd* (je třeba dotázat se nikoliv „Kam šli?“, nýbrž „Proč někam šli?, S jakým cílem, za jakým účelem tam šli?, tedy *Šli tam, aby se naobědvali*), podobně *Šli do kina na ten nový film, Chystali se do galerie na výstavu, Těšili se do slavné vídeňské Opery na Mozartovu operu*.

Předložka *k+D* se pojí se jmény vyjadřujícími určitou duševní aktivitu (*Dali nám to k analýze, k prozkoumání, k vyřešení, k opravě, k oznámkování, k ohodnocení*). Konečně prepozice *za+Instr* vyjadřuje přemístění s cílem kontaktu nebo snahu po kontaktu vizuálním (*Odešli do ciziny za prací, Vydal se za svojí první láskou, Odjeli do zámoří za lepším životem, Cestovali do Afriky za poznáním i za dobrodružstvím, Jeli za ním do nemocnice, Pořád se za nimi ohlíželi*).

Pokusili jsme se naznačit, že úspěšné zvládnutí předložkových účelových konstrukcí není jednoduché, věříme však, že při respektování uvedených doporučení bude pro jinojazyčného mluvčího alespoň ve vybraných případech částečně schůdnější.

Literatura

- Čechová M., 1981, *K expanzi předložky na v současné jazykové praxi*, „Naše řeč“ 64, s. 33–45.
- Daneš Fr., 1975, *Účelové přívlasky s předložkami pro, na, k*, „Naše řeč“ 58, s. 173–179.
- Daneš Fr., 1985, *Věta a text*. Praha: Academia.
- Grepl M., Karlík P., 1986, *Skladba spisovné češtiny*. Praha: SPN.
- Hrdlička M., 2000, *Předložky ve výuce češtiny jako cizího jazyka*. Praha: Karolinum.
- Hrdlička M., 2013, *K užití předložek pro a za v současné češtině*, [in:] M. Mladenova, R. Tělezarova (eds.), *Slavjanskije ezici otblizo*, Sofija: Izdatelstvo „Sv. Kliment Ochridski“, s. 518–524.
- Hrdlička M., 2015, *Vo vobecný češtině a jiné příběhy*. Praha: Karolinum.
- Hrdlička M., 2017, *Šel do světa na zkušenou*, „Bohemistika“ 17, s. 75–78.
- Šmilauer V., 1966, *Novočeská skladba*. Praha: SPN.
- Trnková A., 2004, *Cvičení z české mluvnice pro cizince*. Praha: ISV.